

Ю. Б. Бандура

ЗНАЧЕННЯ САМООСВІТИ ТА САМОРОЗВИТКУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВВНЗ

У статті розглянуто одну зі значущих проблем сучасної освітньої практики – розвиток професійної компетентності викладача іноземних мов ВВНЗ на основі неперервної самоосвіти й саморозвитку. Особливу увагу приділено технології організації самоосвіти викладачів іноземних мов. Розкрито сучасні погляди на проблему самоосвіти і саморозвитку в педагогічних дослідженнях, визначення понять «само-розвиток» і «самоосвіта».

Ключові слова: професійна компетентність, викладач іноземних мов ВВНЗ, самоосвіта, саморозвиток, самоосвітня діяльність.

В статье рассмотрена одна из важных проблем современной образовательной практики – развитие профессиональной компетентности преподавателя иностранных языков высших военных учебных заведений на основе непрерывного самообразования и саморазвития. Особое внимание уделено технологии самообразования преподавателей иностранных языков. Раскрыты современные взгляды на проблему самообразования и саморазвития в педагогических исследованиях, анализировано определение «саморазвитие» и «самообразование».

Ключевые слова: профессиональная компетентность, преподаватель иностранных языков, высшее военное учебное заведение, самообразование, саморазвитие, самообразовательная деятельность.

The article deals with the one of the principal problems of contemporary educational practice – the development of the professional competency of the foreign languages teachers in the higher military educational establishments on the basis of continuous self-education and self-development. The special attention has been paid to the technology of self-education of the foreign languages teachers. The author describes the contemporary views on the problem of self-education and self-development in pedagogical studies, analyzes the following definitions: self-development and self-education.

Keywords: professional competency, foreign languages teachers, highest military educational establishments, self-education, self-development, self-study activity.

Постановка проблеми. Розгляд питання самоосвіти та саморозвитку викладачів іноземних мов ВВНЗ зумовлений запитами системи вищої військової професійної освіти з підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів у військово-професійній сфері діяльності, потребою викладачів іноземних мов ВВНЗ в індивідуально-професійному саморозвитку на етапі становлення. Зазначимо, що здатність викладачів іноземних мов ВВНЗ одержати необхідні педагогічні знання, уміння, навички, адаптуватися до умов ВВНЗ сприятимуть самореалізації як в особистісній, так і в професійній діяльності. Це в остаточному підсумку сприятиме якісній підготовці курсантів ВВНЗ. Отже, можна зробити висновок, що виникає потреба у досконалій організації та управлінні самоосвітньою діяльністю викладачів іноземних мов ВВНЗ [13, с. 142].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях теоретичні питання та практичні аспекти проблеми самоосвіти висвітлені різнобічно: розглянуті її історичні та соціальні аспекти (А. Айзенберг, Б. Райський та ін.); визначені сутність, функції, особливості самоосвіти, її місце в професійній діяльності (А. Громцева, Н. Кузьміна та ін.); досліджені шляхи та засоби формування потреби в самоосвіті (В. Буряк, Т. Клімова, І. Редьковець та ін.); проаналізована проблема організації самоосвіти та керівництва нею (Т. Клімова, Г. Серіков та ін.).

Також велика кількість вітчизняних науковців досліджували процес самоосвіти педагогів. Так, тісний взаємозв'язок їхньої самоосвіти, професійного розвитку та професійної спрямованості відображений у роботах С. Єлканова, Г. Закирова, Л. Колесник; стимулювання і керівництво самоосвітою педагогічних працівників досліджувалися в працях Ж. Вітліна, В. Кобури, В. Котляр, Н. Кузьміної, К. Нефедової, Е. Туркіної та ін.

У своїх дослідженнях А. Айзенберг наводить таке визначення: самоосвіта – це «цілеспрямована систематична пізнавальна діяльність, що керується самою особистістю, слугує для самовдосконалення її освіти», а також як «неперервне продовження загальної й професійної освіти, завдяки якій актуалізуються й розшифруються знання, заповнюються прогалини в духовному розвитку людини» [5, с. 51–61].

А. Авдєєв трактує самоосвіту як «природний процес, спрямований на задоволення пізнавальної потреби. Хоча цей процес зумовлений вимогами суспільства, за своєю природою він носить індивідуальний характер, тому що спрямований на задоволення пізнавального інтересу й потреби окремих індивідів». Автор підтримує думку, що навчання не виключає самоосвіти й не протистоїть їй [7, с. 43–49].

О. Шукліна широко трактує самоосвіту, розглядаючи її як «вид вільної діяльності особистості (соціальної групи), що характеризується її вільним вибором і спрямований на задоволення потреб у соціалізації, самореалізації, підвищенні культурного, освітнього, професійного та наукового рівнів, отримання задоволення й насолоди» [6, с. 140–151].

Отже, самоосвіта – це по-справжньому вільний і водночас найбільш складний вид освітньої діяльності, оскільки пов'язаний із процедурами саморефлексії, самооцінки, самоідентифікації й виробленням умінь і навичок самостійно набувати актуальних знань і трансформувати їх у практичну діяльність».

Саморозвиток диференціюється за діяльнісно-видовим принципом: освітньо-виховний, загальнокультурний, професійний, політичний, правовий, економічний, моральний, художній, естетичний, релігійний тощо [2].

Професійний саморозвиток педагога, на думку О. Пехоти, характеризується здатністю усвідомлювати власну відповідальність за процес професійного розвитку та вмінням його регулювати, сприймати себе як суб'єкта професійного розвитку, що виявляється в бажанні та здатності постійно аналізувати, коригувати та вдосконалювати власне професійне зростання, прагнення до самостійності у виборі методів та прийомів організації навчально-виховного процесу [14].

Професійний саморозвиток як процес професійного зростання розглядають і інші. О. Чудіна підкреслює, що професійний саморозвиток проявляється у зміні якості професійної діяльності і діалектично пов'язаний із динамікою зміни цієї якості [11, с. 31].

Але незважаючи на велику кількість наукових досліджень, присвячених різним аспектам самоосвіти, питання самоосвіти та самовдосконалення як чинників розвитку професійної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ не було проаналізовано.

Отже, мета статті полягає у визначенні особливостей самоосвіти та саморозвитку викладачів іноземних мов ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Удосконалення рівня професійної компетентності – один із основних напрямів реформування системи післядипломної освіти. Основною формою удосконалення рівня професійної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ є професійний саморозвиток шляхом цілеспрямованої самоосвітньої діяльності. Сучасна педагогіка має потребу у висококваліфікованих спеціалістах, які здатні творчо підходити до організації навчально-виховного процесу та досягати високих якісних результатів.

У контексті концепції неперервної освіти отримання диплому ВНЗ – це не кінець, а тільки початок розвитку професійної компетентності. На якому б етапі життєвого та професійного шляху не знаходився викладач, він ніколи не зможе вважати свою освіту завершеною, а свою професійну концепцію остаточно сформованою. Кожен викладач сам визначає найбільш важливі аспекти вдосконалення своєї майстерності. Так, у статті 51 Закону України «Про вищу освіту» зазначено, що педагогічні та науково-педагогічні працівники, у тому числі й викладачі, зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію, забезпечувати високий науково-теоретичний і методичний рівень викладання дисциплін у повному обсязі освітньої програми відповідної спеціальності тощо [1, с. 5–16]. Саме тому провідною формою розвитку професійної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої діяльності, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу, стає самоосвіта.

Важливим лінгвістичним аспектом викладання іноземних мов є самоосвіта викладача після закінчення ВНЗ, яка полягає в підтриманні своїх мовленнєвих навичок і в постійному ознайомленні з даними мовознавчої науки, яка виявляє нові виміри функціонування мови та пропонує більш повний опис мовних явищ, що полегшує засвоєння матеріалу слухачами та студентами. Водночас, слухаючи радіо, дивлячись телепередачі, читаючи газети, журнали, художню літературу, викладач іноземних мов має здійснювати власні спостереження над тенденціями розвитку мови та залучати отримані дані в процес викладання [10, с. 35]. Також пріоритетним напрямом самоосвіти викладачів іноземних мов ВВНЗ є їх перепідготовка до переходу на особистісно-орієнтовані технології навчання і виховання. Значне місце в самоосвіті викладачів іноземних мов ВВНЗ займають тренінги, ігри, практикуми, дискусії, виконання індивідуальних групових завдань, організація колективної діяльності. Завдяки рефлексивним вправам, тренінгам, дискусіям формуються здібності, необхідні викладачу для реалізації професійного самовизначення, забезпечуються усвідомлення і звільнення від стереотипів непродуктивного досвіду навчання і виховання.

Самопізнання ефективніше тоді, коли в навчальному процесі використовуються особистісно-орієнтовані ситуації, сучасні психологічні технології, які допомагають адекватно оцінювати себе, сприяють виробленню впевненості в собі, набутті здатності здійснювати вибір, виховувати новий тип мислення. А все це відбувається саме завдяки самоосвіті викладачів іноземних мов ВВНЗ. Особливо цінними

якостями викладачів іноземних мов ВВНЗ є самостійність, дисциплінованість, відповідальність, ініціативність, працьовитість, системність дій, їх результативність.

Формування викладачами потреби та умінь самоосвіти повинно здійснюватись відповідно до розроблених науковцями моделей та стратегій самоосвіти, які дозволяють структурувати та скерувати цей процес. Вперше процес стратегії самоосвіти був описаний М. Ноулзом у 1975 році, а згодом вдосконалений та доповнений низкою вчених.

Суть процесу самоосвіти полягає в тому, що викладач іноземних мов ВВНЗ самостійно добуває знання з різних джерел для того, щоб використовувати їх у своїй професійній діяльності, у розвитку всебічної особистості. Джерелами знань може бути англомовне телебачення (CNN, BBC), газети (The Times, The Daily Telegraph), література (методична, художня), Інтернет, курси, семінари й конференції, заходи щодо обміну досвідом, екскурсії, виставки, музеї, подорожі.

Метою професійно-педагогічної самоосвіти є професійне й особистісне самовдосконалення, що дозволяє досягти високого загальнокультурного рівня, професійної компетентності, підвищення результативності педагогічної діяльності, досягнення педагогічної майстерності й творчого ставлення до справи [3].

Роботу із саморозвитку треба починати з поглибленого аналізу власної педагогічної практики, із установлення причин, як успіхів, так і невдач [8]. Після аналізу своєї педагогічної діяльності, щоб процес самоосвіти дав свої результати, викладачеві іноземних мов ВВНЗ необхідно скласти програму саморозвитку педагога. Програма саморозвитку педагога має відображати основні вимоги до педагогічної професії, до того, що становить у ній загальне, особливе та індивідуальне. Структура програми може містити такі компоненти: самотестування своїх професійно значущих особистісних якостей і окреслення розвитку тих, які недостатньо сформовані; аналіз і визначення шляхів усунення негативних особистісних якостей; формулювання вимог до власного способу життя (фізичне здоров'я, інтелектуальний і духовний розвиток); вивчення новаторського педагогічного досвіду кращих викладачів, визначення шляхів його використання у своїй роботі.

Особистісний і професійний розвиток викладачів іноземних мов ВВНЗ неможливий без самоосвіти. Специфіка педагогічної діяльності така, що для ефективної діяльності педагог повинен володіти знанням власного предмета, методиками його викладання, психологією й педагогікою, мати загальний високий рівень культури, знати прийоми риторики, основи моніторингу, мати велику ерудицію. Без цих навичок педагог не може ефективно вчити й виховувати [8]. Таким чином, самоосвіта викладачів іноземних мов ВВНЗ є необхідною умовою розвитку їх професійної компетентності. Займаючись самоосвітою, викладач іноземних мов ВВНЗ постійно підвищує рівень професійної компетентності.

Технологія організації самоосвіти викладачів іноземних мов ВВНЗ може бути представлена у вигляді таких етапів:

1-й етап – діагностичний, що передбачає створення певного настрою на самостійну роботу, аналіз утруднень, постановку проблеми, вивчення психолого-педагогічної й методичної літератури по обраній темі, планування й прогнозування результатів.

2-й етап – практичний, під час якого відбувається накопичення педагогічних матеріалів, їхній відбір і аналіз, перевірка нових методів роботи, проведення педагогічних експериментів. Практична робота продовжує супроводжуватися вивченням літератури.

3-й етап – узагальнюючий. Відбувається підбиття підсумків, оформлення результатів по темі, презентація матеріалів на засіданнях методичних об'єднань, педагогічних рад.

4-й етап – практика, коли педагог у процесі подальшої роботи використовує власний досвід, а також займається його впровадженням в освітній процес [12, с. 234–240].

Зміст самоосвітньої діяльності викладачів іноземних мов ВВНЗ розкривається через її функції: 1) компенсаторна функція; 2) адаптувальна функція; 3) розвиваюча функція [2, с. 51–61].

Таким чином, у процесі підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов ВВНЗ пропонується відмовитися від низки попередніх поглядів і внутрішньо погодитись з новими, тобто визнати правоту нових поглядів перед самим собою. Для цього необхідно показати не тільки об'єктивну цінність нового матеріалу, але й суб'єктивну, тобто досягти не тільки розуміння, але й прийняття включення викладачами цієї інформації у власну систему ціннісних орієнтацій. Цьому сприяють лекції-дискусії, «круглі столи», виїзні практичні заняття.

Отже, підґрунтя ефективної самоосвіти – потреба викладачів іноземних мов ВВНЗ до її здійснення, в основі якої лежить потреба нових вражень, яка переходить у пізнавальну потребу. Вона, в свою чергу, за умови предметної наповненості, трансформується в пізнавальний мотив, а потім – у мотив певної діяльності. Успіх переходу пізнавального мотиву в ефективну навчальну та професійну діяльність залежить від сформованості вміння викладачів іноземних мов ВВНЗ ставити самостійні цілі (проміжні результати на шляху до досягнення мети) в професійній діяльності, тому цей компонент повинен також залишатись в полі зору викладача. На початкових етапах розвитку зазначеного вміння, залежно від індивідуальних інтересів, особливостей та навчальних цілей педагогові доцільно ставити перед со-

бою готові цілі, які будуть переосмислені ним з погляду індивідуального досвіду життя [4, с. 67–77; 9, с. 86–96].

Висновки. З початком діяльності викладачів іноземних мов у ВВНЗ, власне у період їхньої професійної адаптації, мають сформуватися усі складові їх професійної компетентності, заклавши основу для подальшого самовдосконалення і саморозвитку. Тобто розвиток професійної компетентності цієї групи викладачів має інтенсивний перебіг на будь-якому етапі у процесі саморозвитку. Розвиток професійної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ має відбуватися за такими напрямками, як організація саморозвитку й підвищення професійно-педагогічної кваліфікації викладачів на основі поглиблення професійно-педагогічних знань, педагогічної техніки, інформаційної грамотності, комунікативної компетентності. Вони сприяють забезпеченню високої якості планування та здійснення військово-педагогічної діяльності, творчій самореалізації викладача.

Для забезпечення цілеспрямованості процесу розвитку професійної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ потрібно здійснити комплекс заходів, серед яких найважливішими є: планування саморозвитку, виконання науково-дослідних проєктів і завдань, вправи на розвиток педагогічної майстерності на основі формування культури взаємовідносин, методичної, інформаційно-технологічної та інших складових професійної компетентності.

Таким чином, сьогодні найважливішим для формування та розвитку професійної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ виступає врахування того факту, що людина розвивається не лише за закладеною у ній біологічною програмою та під впливом навколишнього середовища, але й залежно від свого досвіду, рівня потреб, інтересів, здібностей, спрямованості, Я-концепції, що розкривається у процесі саморозвитку й самоосвіти та виражається у неперервній освіті.

Основним завданням неперервної освіти є систематична перепідготовка викладачів іноземних мов, піднесення їх науково-теоретичного рівня, методичної кваліфікації і професійної компетентності. У цьому процесі важливе місце посідає самоосвіта й саморозвиток. Самоосвіта є однією з найважливіших умов реалізації ідеї безперервної педагогічної освіти. Основне завдання самоосвіти – поглиблення знань і підвищення науково-теоретичного рівня з іноземної мови, педагогіки, психології, всебічного ознайомлення із змістом і методикою викладання іноземних мов.

Література:

1. Авдеев А. П. Влияние дифференцированного подхода к учащимся в процессе обучения на развитие у них стремления к самообразованию / А. П. Авдеев // Формирование у учащихся стремления к самообразованию. – Волгоград, 1976. – С. 43–49.
2. Айзенберг А. Я. Педагогические проблемы самообразования / А. Я. Айзенберг // Советская педагогика. – 1968. – № 11. – С. 51–61.
3. Безниско Е. Д. Самообразование как условие личностно-профессионального роста учителя : диссертация... канд. пед. наук : 13.00.08 / Е. Д. Безниско. – Ростов-на-Дону, 2007. – 171 с.
4. Вишневська Н. В. Психолого-педагогічні умови формування потреби в самоосвіті вчителя іноземних мов у системі післядипломної освіти / Н. В. Вишневська // Проблеми сучасної психології. – 2011. – Вип. 11. – С. 86–96.
5. Досвід професійного саморозвитку педагогічного працівника на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій та потенційних можливостей мережі Інтернет : матеріали Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної інтернет-конференції. – Черкаси : Вид-во ОПОПП, 2013. – 194 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» // Урядовий кур'єр. – 2002. – 15 травня (№86). – С. 5-16.
7. Зязюн Л. І. Саморозвиток особистості в освітній системі Франції : монографія / Л. І. Зязюн. – Київ ; Миколаїв : В-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 388 с.
8. Иванова Р. Ю. Самообразование – необходимое условие педагогической деятельности [Электронный ресурс] / Р. Ю. Иванова. – Режим доступа : <http://nsportal.ru/shkola/materialy-metodicheskikh-obedinenii/library/samo-obrazovanie-pedagoga-eto-neobkhodimoe-uslovie>.
9. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности / Л. Н. Куликова. – Хабаровск : Изд-во ХГПУ, 1997. – 315 с.
10. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх закладах : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Г. С. Чекаль [і ін.]. – К., 2010. – 322 с.
11. Назаренко В. С. Самоосвіта вчителя у процесі розвитку його інформаційно-комунікаційних компетентностей / В. С. Назаренко // Таврійський вісник освіти. – 2011. – № 4 (36). – С. 67–77.
12. Самигуллин Г. Непрерывное педагогическое образование и инновационные процессы / Г. Самигуллин // Народное образование. – 2008. – № 4. – С. 234–240.
13. Чудина Е. Е. Дидактические условия становления профессионально-личностного саморазвития будущего учителя на начальном этапе педагогической подготовки в вузе : дис. канд. пед. наук : 13.00.08 / Е. Е. Чудина. – Волгоград, 2002. – 131 с.
14. Шуклина Е. А. Технологии самообразования: социологический аспект / Е. А. Шуклина // Общественные науки и современность. – 1999. – № 5. – С. 140–151.